

KAŞGAR'DA HÂFİZ'İN ŞİİRİ*

Muhammed Rıza Şefî KEDKENİ

Çev. Esra YÖRDEM**

Öz

XIV. yüzyılda yaşamış olan Hâfız-ı Şîrâzî, klasik Fars edebiyatının en büyük ve en önemli şairlerinden biridir. Kaside, kıta ve rubai nazım şekillerinde şiirler yazmış olmasına rağmen sade ve akıcı bir dil kullanarak kaleme aldığı ilmî, ahlâkî ve felsefî mazmunları içeren gazelleriyle ün kazanmıştır. Gazellerinden oluşan bir Divan'ı vardır. Hem yaşadığı zamanda hem de sonraki dönemlerde pek çok şairi etkisi altında bırakan şairin Divan'ına şerhler yazılmış, çeşitli dillere tercümeleri yapılmış ve onun etkisiyle şiirler kaleme alınmıştır.

İran'ın önemli akademisyen ve edebiyatçılarından Muhammed Rıza Şefî Kedkenî bu yazısında Doğu Türkistan'da yaşamış olan Evlad Hüseyin Han Tecellî'nin Fars edebiyatının en büyük gazel şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî'nin şiirlerinden etkilenecek kaleme aldığı Berk-i Tecellî adlı divanını tanıtmış ve şiirlerinden örnek beyitler getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Berk-i Tecellî, Hâfız, Kaşgar, Şiir.

THE POETRY OF HAFIZ IN KASHGAR

Abstract

Hafiz-ı Shirazi, who lived in the XIV century, is one of the greatest and most important poets of classical Persian literature. Although he wrote poems in the form of ode, stanza and rubaie verse, he became famous for his ghazals containing scientific, moral and philosophical verses that he wrote using a simple and fluent language. He has a "Divan" composed of his ghazals. Annotations were written on the Divan of the poet, who influenced many poets both in his time and in the following periods, translated into various languages and poems were written under his influence. In this article, Muhammed Reza Shafî Kedkeni, one of the important academicians and literary figures of Iran, introduced the divan named Berk-i Tecellî written by Awlad Husayn Khan Tajalli, who lived in East Turkestan, influenced by the poems of Hafiz-ı Shirazi, one of the greatest ghazal poets of Persian literature, and brought sample couplets from his poems.

Keywords: Berk-i Tecellî, Hafiz, Kashgar, Poetry

* Bu metin Muhammed Rıza Şefî Kedkenî'nin "Şîr-i Hâfız der Kaşgar-ı Çin" başlığıyla Buhara dergisinde yayınladığı makalenin çevirisidir. Bkz: Muhammed Rıza Şefî Kedkenî, "Şîr-i Hâfız der Kaşgar-ı Çin", Buhara: Mecelle-i Ferheng-i Hünerî, (yıl.21, sayı.122, Tahran, 2018),9-15. Metin içerisinde anlaşılmayan yerlerde yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e, Prof. Dr. Hicabi Kurlangıç'a ve Doç. Dr. Turgay Şafak'a teşekkürü bir borç bilirim. Orijinal metinde öz / abstract bulunmamaktadır. Bu bölüm tarafımızdan eklenmiştir. Metin içinde verilen dipnotlar ise [ç.n.] şeklinde gösterilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi Esra Yördem, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye, esra.cakar@medeniyet.edu.tr. Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8008-2127>.

Bundan önce üstat Şefî Kedkenî'nin Hâfız'ın şiiri hakkındaki notlarından küçük bir bölümü Veliyullah Durûdiyân Bey tarafından yayınlanmıştı. O küçük kitap "Bu Varlığın Kimyası" adıyla Hâfız severlerin karşısına çıkmış ve defalarca basılmıştır. Şimdi bu notların tam hali üstadın Hâfız hakkındaki makaleleri ve notları ile birlikte üç cilt halinde bir araya getirilmiştir. Bu üç ciltlik mecmua, Sohen yayınları tarafından yayınlanacaktır. Aşağıdaki metin o mecmuada yayınlanmamış ve ilk defa Buhara dergisinde yayınlanacak olan makedir.

مراتاً عشق تعلیم سخن کرد حدیثم نکتہء هر محفلی بود¹

Aşk bana söz söylemeyi öğretilince sözüm her bir meclisin nüktesi oldu.

Bir haftalık ömrü olsa bile bugün İran'da edebi şöhreti elde etmenin en kolay ve en ucuz yolu modernizm bayrağını açmaktır. Bu modernizm ve yenilik, karşısında toplum ve tarihin bulunduğu hiçbir hareket ve bir işaret uyandırmayan tek yönlü bir cadde olduğundan son elli yılda onlarca bildiri ve yüzlerce iddiacının temsilcisi olduğu böyle bir modernizmin sadece sanat kişiliğine ve şiir zevkine değil okuma ve yazma kudretine de ihtiyacı yoktur. Sizin istemeniz ve herhangi bir gazetenin işsiz muhabirinin de kendi sayfasını doldurmak ve maaşını almak için onu not edip yayınlaması yeterlidir.

Biz XX. yüzyıl İran şiirinde Nîmâ [ö. 1960]², Furûğ [ö. 1967]³, Sipihri [ö. 1980]⁴ ve Şamlû'nun [ö. 2000]⁵ tarzı sayesinde kabul edilebilir yeniliklere sahip olmuştuk. Eğer bizim modernlik anlayışımız mısraları kısaltıp uzatmakla sınırlı değilse Bahâr [ö. 1951]⁶,

¹ Şemseddin Muhammed Hâfız, *Dîvân-i Gazeliyyât-i Hâce Hâfız-i Şîrâzî*, thk. Halil Hatib Rehber, (Tahran: İntişârât-ı Safi Alişâh, 1395), 295. [ç.n.]

² Modern İran şiirinin kurucusu sayılan Nîmâ Yûşic hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Seyyid Muhammed Bakır Berkaî, *Sohenverân-i Nâmî-i Muâsır-i İran*, c. VI (Kum: Neşr-i Hürrem, 1373), 3794-3795. Davood Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı (Şiir)*, (İstanbul: Demavend Yayınları, 2020), 107. Link: http://www.demavend.com.tr/e-kitap/iranedebiyati_siir.pdf. (Erişim tarihi: 18.08.2022) Saime İnal Savi, "Nîmâ Yûşic", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33 / 126. Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri (Genel Bir Bakış ve Güldeste)*, (Ankara: Hece Yayınları, 2014), 105-106. [ç.n.]

³ Modern İran şiirinin en önemli temsilcilerinden olan Furûğ Ferruhzâd'ın hayatı hakkında bkz: Berkaî, *Sohenverân-i Nâmî-i Muâsır-i İran*, c. IV, 2683-2684. Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, s. 158. Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, 343. [ç.n.]

⁴ Serbest şiirin önemli temsilcilerinden biri olan Sohrâb-i Sipihri'nin hayatı hakkında bkz: Berkaî, *Sohenverân-ı Nâmî-yi Muâsır-ı İran*, c. III, 1826-1827. Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, s. 129. Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, 253. [ç.n.]

⁵ Çağdaş Fars şiirinde "Şi'r-i sepîd (Beyaz şiir: Vezinsiz ve kafiyesiz şiir) diye bilinen tarzın öncüsü sayılan Ahmed-i Şamlû hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, s. 189. Nimet Yıldırım, "Ahmed Şamlû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38 / 333-334. Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, 185-186. [ç.n.]

⁶ Şair, edebiyat tarihçisi ve siyaset adamı Melikü's-şuarâ Bahâr'ın hayatı hakkında bkz: Berkaî, *Sohenverân-i Nâmî-i Muâsır-i İran*, c. I, 585-586. Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, 23. Kırlangıç, *Meşrutiyetten*

İrec [ö. 1926]⁷, Şehriyâr [ö. 1988]⁸, Pervîn [ö. 1941]⁹ ve diğer büyük şairleri de hem bizim hem de kendi dönemlerinin çağdaş kişileri olarak saymamız gerekir. Ama “ekmek elden su gölden” deyimini şiar edinen modernizm, masrafsız ve zahmetsizdir. Hâlâ da meydanı terk etmemiştir. Çünkü iddiadan başka bir masrafa ihtiyacı yoktur ve işlerin en kolayını da işte bu iddiadır.

İnternet yoluyla bir saniyede zevkinizin yaratıcılık ürününü dünyadaki tüm insanlara duyurabildiğiniz bir zamanda sanatçı kişiliğinizin kanıtlanması için 50 yıl yeterli değil midir?

Bu yolun veya tek yönlü otoyolun genişliğini istediğiniz kadar geniş tutun; en yakın aile üyeleriniz bile sizin yaratıcılığınıza dair bir tepki göstermediğine ve karşı taraftan da hiçbir haber olmadığına göre bir elli yıl daha iddia etmeye devam edersiniz.

Bu günlerde Furûğ Ferruhzâd’ın 50. ölüm yıldönümüne ulaştık. “*Bir Başka Doğuş*”¹⁰ adlı kitabımı yayınladığında birkaç ay içinde İran’ın her yerinde şiir severlerin tamamı onun modern tarzına ve yepyeni bir şekilde şiir söylemesine hayran oldular. “*Bir Başka Doğuş*”tan birçok bölümleri de ezberlediler. Beğenilen ise sadece buydu, başka bir şey değildi. Eğer röportajlar ve teorik konuşmalar topluma sanatçı kazandırabilseydi Furûğ’dan bu yana geçen elli yılda modern şiir dünyasında en azından 500 tane güçlü şair kazanmış olurduk.

Kabul edilebilirlik, sanatta sahtekârlık içermeyen tek ölçüdür. Sunulan diğer her çeşit yol her türlü sahtekârlığa maruz kalmaktadır.

Eğer Princeton Üniversitesi’nin Merkez Kütüphanesi’nde bu kitabı görmemiş olsaydım, bu son yüzyılda bizim ve sizin büyükbabanızın kuşağında, yani meşrutiyet eşiğinde Çin Halk Cumhuriyeti Doğu Türkistan bölgesinde Farsça konuşan bir şairin şiir

Cumhuriyete İran Şiiri, 69-72. Mehmet Kanar, “Bahâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4 / 469-470. [ç.n.]

⁷ Kaçar dönemi şairlerinden İrec Mirza klasik şiir kurallarına bağlı kalarak sade ve akıcı şiirler kaleme almıştır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Berkaî, *Sohenverân-i Nâmî-i Muâsır-i İran*, c. I, 422- 423. Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, s.15. Mehmet Kanar, “İrec Mirza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22 / 442-443. Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, 45-46. [ç.n.]

⁸ İran’ın meşhur gazel şairlerinden olan Muhammed Hüseyin Şehriyâr’ın hayatı hakkında bkz.: Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, 119-120. Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, s. 30. Yaşar Karayev, Yavuz Akpınar, “Şehriyâr, Mehmed Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38 / 471-472. [ç.n.]

⁹ Çağdaş İran edebiyatının en güçlü kadın şairi olan Pervîn-i İ’tisâmî’nin hayatı hakkında bkz.: Berkaî, *Sohenverân-i Nâmî-i Muâsır-i İran*, c. II, 777-778. Sparham, *Çağdaş İran Edebiyatı*, s. 33. Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, 131-132. [ç.n.]

¹⁰ Prof. Dr. Ali Güzelyüz tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bkz: Furûğ Ferruhzâd, *Bir Başka Doğuş*, çev. Ali Güzelyüz, (İstanbul: Demavend Yayınları, 2020). [ç.n.]

divanını yayınlayıp kitabındaki ilk şiirin Hâfız'ın bir mısraı ile başlayacağına kendim de inanmazdım:

أَلَا يَا أَيُّهَا السَّاقِي أَدِرْ كَأَسَاءَ وَ نَاوِلِهَا¹¹

Sâki kadehi gezdire de hem bana hem de meclistekilere ver.

Türkistan'daki şairin Şirazlı Hâce'nin "Sözünün Güzelliği" ve "Onu Gönülden Kabul etme"nin etkisiyle kaleme aldığı bu gazeli okumanız hiç fena olmaz. Bu şairin kendi şiirine verdiği başlık ise şöyledir: "Şirazlı Bülbül Gaybu'l-lisân Hazret-i Hâce Şemseddin Hâfız'ın mısralarının tazmini"

أَلَا يَا أَيُّهَا السَّاقِي أَدِرْ كَأَسَاءَ وَ نَاوِلِهَا	بشیرِ رحمت از بادِ بهار آمد به محفلها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها	چو آخر هم به عون عشق آسان شد چرا گویی
ز تابِ جعدِ مُشکینش چه خون افتاد در دلها	به بویش نافه هم از مُشک دودی در جگر دارد
نهان کی ماند آن رازی کز سوز سازند محفلها	تویی از پردهء اشیا عیان هر چند پنهانی
کجا دانند حالِ ما سبکباران ساحلها	نهنگِ هستی آشامیم در قعرِ فنا ساکن
جرس فریاد بر دارد که بر بندید محملها	تو از کوی وفا بیرون قدم مگذار گو صد ره
متی ما تلقّ من تهوی دَع الدنیا و اهلها ¹²	«تخلی!» نخلهء موسیست حقاً مصرعِ حافظ

Meclislere bahar rüzgârından rahmet müjdesi geldi. Sâki kadehi gezdire de hem bana hem de meclistekilere ver.

Çünkü eninde sonunda aşkın yardımıyla kolay oldu. Neden aşk önce kolay göründü ama zorluklar ortaya çıktı diyorsun?

Onu görmek ümidiyle misk yüzünden nâfe de âh çektiğinde yüreğinde bir duman yükselir. Onun misk kokulu zülfünün kıvrımından dolayı gönüllere ne ateşler düştü.

Her ne kadar gizli olsan da eşyanın perdesinden aşikâr olan sensin. Meclisleri düzenledikleri o sır ne zamana kadar gizli kalır?

Fena kuyusunda oturan, varlığı yutan timsahım. Sahilde rahat olanlar bizim halimizi nerden bilirler?

¹¹ Hâfız, *Dîvân*, 1. Evlâd Hüseyin Han Tecellî, *Berk-i Tecellî ve Sebk-i Mücellî*, (Kaşgar: 1900), 2. [ç.n.]

¹² Gazeldeki ilk mısralar için bkz: Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 2. İkinci mısralar için bkz: Hâfız, *Dîvân*, 1. [ç.n.]

Sen vefa sokağından dışarı adım atma. Sanki yüz defa “hayvanları yükleyin” diye çan çalıyor.

“Tecellî!” Musa’nın asasıdır, doğrusu Hâfız’ın er meydanıdır. Sevdiğine kavuşunca dünyayı terk et ve onu görmezden gel.

Meşrutiyet dönemi şairlerimiz ile aynı yıllarda bu kadar güzellikte Farsça şiir söyleyip 1317/1900 yılında Kaşgar şehrinde divanını 1000 adet halinde yayımlayan bu seçkin şair, Hâfız’ın sanatının cazibesıyla onun şiirini gönülden kabul ederek Fars diline ve İran kültürüne karşı öylesine bir şevk ve sevgi hissetmiştir ki şimdi siz düşünün merhum Bîcân-i Jaleî’nin *Mor Çılgık (Mor Şiir)*¹³ tarzı değersiz edebiyatının bugün Tahran’da modern şairin karşı dairedeki komşusunun bir saniyelik bir selam için bile ona ilgi duyması yersiz bir beklentidir. İbn-i Battuta’nın rivayetine göre Çinli gemiciler Hensa şehrinde bulunan bir ırmağın kollarında coşkun dalgalar üzerinde Sadî’nin şiirini şarkı olarak söyledikleri zaman onları bu işe teşvik eden Sadî’nin üstün zekâsı, şiirinin sanat formu ve musikisiydi.

Eğer uzun vadeli ve milli bir siyasete sahip olabilseydik, son yarım yüzyılda sahte modernizm açıklamalarının milli kültürümüze ve uluslararası alandaki Fars şiir meydanını sınırlandırmaya yönelik yaptığı hainlik, sanat neslini yok etme derecesinde tarihi bir soykırım olarak tanımlanabilirdi.

[Bu konuyu] bırakalım ve bizden önceki nesilde, yani babalarımızın zamanında Doğu Türkistan’dan bu seçkin şairin Farsça kaleme aldığı divanına geri dönelim. Kitabın adı *Berk-i Tecellî*’dir.¹⁴ Kitabın ikinci şiiri “Hazret-i Seyyidü’l-Mürsefîn’in Naatı” hakkındadır. Fars şiirinde az kullanılan fakat çok güzel vezinlerinden birinde kaleme alınmıştır. Bîdil¹⁵ ve Hint üslubu şairlerinden bazısının kullandığı “Feilün Feilün ...” (8 cüzde) veznindedir:

به هوای سپهر تقلس تو که به خاک درش نرسید ملک
پر و بال عروج خسی نشود همه باد و بروت تقلس لک¹⁶

¹³ Huşeng-i İrânî tarafından ortaya çıkarılan bir şiir türüdür. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mansur Restgâr Fesâyî, *Envâi Şi’r-i Fârsî: Mebâhisî der Surethâ ve Meânî-i Şi’r-i Kohen ve Nov-i Pârsî* (Şiraz: İntişârât-ı Nevîd-i Şiraz, 1380), 633-634. Pouneh Abdollahifard, “Çağdaş İran Şiirinde Ana Akımlar”, *Doğu Esintileri: İnanoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (sayı 10), (Erzurum: 2019), 334. [ç.n.]

¹⁴ Kitabın tam adı *Berk-i Tecellî ve Sebki Mücellî*’dir. Ayrıca katalog bilgileri için bkz: <https://catalog.princeton.edu/catalog/9929557143506421>. (Erişim tarihi: 16.08.2022) Kitabın bir nüshası Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde mevcuttur. Evlâd Hüseyin Han Tecellî, *Berk-i Tecellî ve Sebki Mücellî*, Kaşgar, 1900. [ç.n.]

¹⁵ Hint üslubunun önde gelen temsilcilerinden olan Bîdil’in hayatı hakkında bkz: Abdülgafûr Revân Ferhâdî, “Bîdil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6 / 134-135. [ç.n.]

¹⁶ Kur’ân: Bakara, 2 / 30. Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 3. [ç.n.]

Kapısının toprağına meleğın bile erişemediğı senin kutsallık göğünün arzusuyla / Yukarı çıkma yolunda kanat çırpma düşkünlük olmaz. Hepsi “Seni överek yüceltme”nin gururudur.

Bu vezne ‘Rekzu’l-hayl’ ve ‘Savtu’n-nâkûs’¹⁷ da derler ve Mütedârik bahri içinde yer almaktadır. Bîdil bu vezinde şiir söylemiştir:

چه بود سر و کارِ غلط سَبَقان؟ درِ علم و عَمَل به فساده زدن ز غرورِ دلایلِ بی خبری همه تیرِ خطابه نشانه زدن¹⁸

Hatada önde olanların işi gücü nedir? İlim ve amel kapısını efsaneyle çalmaktır. Gaflet delillerinin kibri yüzünden hep hata okunu nişan almaktır.

Kitabın üçüncü şiiri Peygamber Efendimiz ’in (s.a.v.) dostlarının övgüsü hakkında şu matla ile yazılmış bir kasidedir:

چيست مردی؟ عزمِ نفسِ کافر داشتین ترکِ افسر کردن و زین، ترک و افسر داشتن
با دمِ توحید همچون تیغِ عریان زیستن وز «سواد الوجهه فی اللّٰرین»¹⁹ افسر داشتین²⁰

Mertlik nedir? Kâfir nefisle savaşmaya azmetmek. Tacı ve süsü terk edip züht ve irâde sahibi olmak. Tevhit nefesiyle kılıç gibi çıplak yaşamak. [Başında] “her iki cihanda yüz kararması”ndan taç bulundurmamak.

[Daha sonra bizi] meşhur hakîm Senâi-i Gaznevî’nin kasidesinden şu matla ile mükemmel bir şekilde karşılamaktadır:

کارِ عاقل نیست در دل مهرِ دلبر داشتین²¹

Gönülde sevgilinin sevgisini tutmak akıllı kişinin işi değildir.

¹⁷ Mütedarik bahrinde kullanılan bütün tef’ilelerin “Fa’lün”den (فَعْلُنْ) meydana gelmesi ve bunların art arda tekrar edilmesiyle ortaya çıkan ses, çan vuruşunu andırdığı için “Savtu’n-nâkûs”; atın koşarken nallarıyla toprağı eşerek gidişini çağrıştırdığı için de “Rekzu’l-hayl” adları verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Mütedârek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32 / 182-183. [ç.n.]

¹⁸ Gazelin tamamı için bkz: Ebu’l-Meânî Mirza Abdülkâdir Bîdil, *Külliyât: Gazeliyyât*, c. I, (Kabil: Depohini Vezâret ve Dârü’t-telif-i Riyâset, 1341), 1040. [ç.n.]

¹⁹ Hadisin doğrusu şöyledir: (الفقر سواد الوجهه فی الدارين) Bkz.: İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ’ ve Müzîlü’l-ilbâs Amme’s-tehere Mine’l-ehâdisi alâ Elsineti’n-nâs*, thk. Ahmed Kalaş, c. II (Haleb: Mektebetü’t-Türasî’l-İslâmî, [t.y.]), 131. [ç.n.]

²⁰ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 4. [ç.n.]

²¹ Mecdûd Bin Âdem Senâi, *Divân-ı Hakîm Ebu’l-Mecdûd bin Âdem Senâi-i Gaznevî*, tah. Müderris Rızavî, (Tahran: İntişârât-ı Senâi, 1388), 467. [ç.n.]

Çin ülkesinin şairi, Resul'ün (s.a.v.) dostlarından her birine tecdîd-i matla²² yapmıştır. Gerçekten de onların her biri için dört kaside kaleme almıştır. Hazreti Ali'yi methetmek için yazdığı dördüncü kasidede şöyle demektedir:

اسمِش اسمِ اعظم و نامِش طلسمِ اعظم است کن تماشای خدا، زین گونه مظهر داشتن
«استوی الرحمن علی العرش»²³ آن زمان دانی که چیست گر توانی نام او بر دل مَصَوِّر داشتن²⁴

Onun ismi en yüce isim ve adı en büyük tılsımdır. Kendini bu şekilde gösteren Yüce Allah'ı izle.

Eğer onun adını yüreğinde resmedebilirsen “... Arş'a istiva eden (ona hükmeden) Rahman'dır.” ayetinin ne demek olduğunu o zaman anlarsın.

Üçüncü şiir “İlim ve basiret ehlinin delillerine dayanarak yaratılış gerçeklerinden bazısının beyanı hakkında fitrat aynası ve bilgi hazinesi” adını taşıyan bir kasidedir. Şu matla ile başlamaktadır:

سپید دم که به فرمان خسرو تقدیر شود طلایع انوارِ صبح عالم گیر²⁵

Seher vakti takdir padişahının emriyle âlemi kuşatan sabah ışıklarının öncü kuvveti olur.

Şair bu kasidede kendi yeteneğine göre Fars dilinin büyük şairlerinden her birini bir beyitte övüp sanatsal açıdan buldukları makamı anlatmaktadır. Mevlânâ, Sadî, Hâfiz ve Attâr'm şairden daha öte bir yere sahip olduğunu bildiği aşikârdır. İşte bu yüzden onların adını zikretmez:

یکی سفینه اشعار را نهاده به پیش کند شنا به یم مدح انوری و ظهیر
یکی به رزم سخنگوی طوس رفته که هست سخن کمان نَفَسش تیر و خاطرش زهگیر
یکی ز بزم نظامی بساط گستر عیش که هست نعمت افسون و بادطن اکسیر
یکی که نسبت روحانی اش بود غالب کند عزایم انفاس بیدلش تسخیر²⁶

Biri şiirler gemisini önüne katmış, Enverî ve Zahir'i övme denizinde yüzüyor.

²² Tecdîd-i matla: Kasidenin ortalarında her iki mısraı da kafiyeli bir beyit buldurmaya denir. [ç.n.]

²³ Kur'an: Furkan, 25 /59. [ç.n.]

²⁴ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 13. [ç.n.]

²⁵ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 17. [ç.n.]

²⁶ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 20. [ç.n.]

Biri Tus'un söz erbabı [Firdevsî'yi yanına alarak] savaşa çıkmış. Çünkü sözü yay, nefesi ok ve yüreği de zihgirdir.

Biri Nizâmî'nin eğlencesinden dolayı zevk sofrasını yaymış. Çünkü onun nağmesi sihir, şarabı ise iksirdir.

Bir diğzerinin manevi yönü baskın olduğu için Bîdil'in sözlerini dualarla fethediyor.

Bu kasidenin üç matla olup toplamda 260 beyit civarındadır. Mir Findiriskî'nin²⁷ (ö. 970-1050 [1640-41]) şu matla ile başlayan bir kasidesi daha vardır.

در علم هم اعتبار هستی اشیاستی قول «کن»²⁸ خود شاهد صادق برین دعواستی²⁹

Yoklukta da eşyanın varlığının itibarısın. “Ol” sözüne kendin şahitsin, bu davaya yürekte bağlısın.

Bu şair de Mir Findiriskî ve kendisinden sonraki şairlerin çoğunluğu gibi kafiye'nin filleri'nin dilin tarihi usullerinden vazgeçerek kullanmıştır. Bu kasidede Kaşgar Kâdî'l-kudât'ı, Mevlevî Abdürreşîd Ahund-i Kaşgarî'yi -Allah onun mezarını pür-ü pak eylesin-methetmiştir. Sonraki kaside ise “Cahilliğe dayanan bu sert mizaçlıların asiliğini ve fazilet iddiasında bulunan nâkıs kişileri kınama” hakkındadır. Şu matla ile başlamaktadır:

چو نیست دیلمه جوهرش نلس دوران را بر آن سرم که کنم تخته بند دگان را³⁰

Feleğin kuyumcuları tarafından görülmediği için dükkânı kapamak üzereyim.

Tecellî bu kasidelerden sonra Hâtif-i İsfahânî'nin [ö. 1784]³¹ 16 bendten oluşan tercî-i bendi ile devam etmektedir. Her bend ortalama 15-16 beyitten oluşmaktadır. Bendin sonunda tekrarlanan [vasıta] beyit ise şöyledir:

که ز هر پردای چه مغز و چه پوست گل فشان است نغمهء همه اوست³²

İster özü ister kabuğu olsun her bir perdeden yayılan her şey onun nağmesidir.

²⁷ Mîr Ebü'l-Kasım b. Mîrzâ Findiriskî Hüseyinî Esterâbâdî, Safevî dönemi önemli felsefecilerindendir. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Harun Anay, “Findiriskî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13 / 109-111. [ç.n.]

²⁸ Kur'ân: Bakara, 2 / 117. [ç.n.]

²⁹ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 33. [ç.n.]

³⁰ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 39. [ç.n.]

³¹ Kaleme aldığı terciibendlerle ün kazanan Hâtif-i İsfahânî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Gulâmhüseyn Yûsufî, *Çeşme-i Rûşen: Didârî ba Şâirân*, (Tahran: İntişârât-i İlmî, 1369), 309-322. Adnan Karaismailoğlu, “Hâtif-i İsfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16 / 467-468. [ç.n.]

³² Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 45. [ç.n.]

Hâtîf'in terkîb-i bendinde var olan bu tevhit konusu farklı bir üslup ve başka bir bakış açısıyla söylenmiştir. Söz söyleyiş tarzı Hint Alt Kıta'sının İslam irfanına yakındır ve şairin kendisinin de Delhi'ye yakınlığının olduğu aşıkârdır.

Bu tercî-i bentten sonra Hazret-i Resul'ü (s.a.v.) övdüğü 16 bendlik bir terkîb-i bend vardır. Her bendin redifi “gece (شب)”, “sabah (صبح)”, “levh ve kalem (لم و قلم)”, “ok (تیر)”, “Nahid (ناهید)”, “Güneş (مهر)”, “Behram (بهرام)”, “Müşteri yıldızı (برجیس)”, “Zuhal (زحل)”, “Burçların yıldızları (نجوم بروج)”, “kürsü (کرسی)”, “arş (عرش)”, “mekân (مکان)” ve “uğur (قدم)” gibi kelimelerle yapılmıştır.

Bu divanın ilgi çekici şiirlerinden biri de şairin kendi gazellerinden birine yaptığı tahmistir. Az bilinen fakat güzel olan mefâilün fa' veznindedir (4 kere):

به شیشهء دل رسید سنگی کراست یاران دماغ شیشه
به است اشکِ عقیق رنگم ز گوهرِ شبچراغ شیشه
شما و چیدن گلِ مسرت به دست عشرت ز باغ شیشه
من و هوای پری‌نژادی که جوید از دل سراغ شیشه
به پیش چشمش ز سرنگونی رسد به گردون دماغ شیشه³³

Gönül sırçasına bir taş geldi; dostlar sırçadaki tahammül kimde var. Akik renkli gözyaşı yeğdir benim için sırça kandildeki inciden.

Siz işret eliyle sırça bahçeden mutluluk gülünü derersiniz. Bense kalbimde kırılacak sırça arayan bir perî soyluya sevdalı.

Gözleri önünde tepetaklak olup göğe erişir sırçanın gönlü.

Sonraki tahmis Tebriz'in VIII./XIV. yüzyıl ariflerinden Hazret-i Şeyhü'l-urefâ Mağribî'nin -Allah ruhunu kutlu eylesin- gazelidir:

شهِ خوبان سَحر ییرون بر آمد به فوج عشوه و افسون بر آمد...³⁴

Güzellerin şahı seher vakti dışarı çıktı. İşve ve sihir topluluğuyla ortaya çıktı.

Bundan sonra ise “Güzellerin bulunduğu Kaşgar diyarının sıfatı (Allah onu türlü kötülükler ve zararlardan korudu)” adıyla Kaşgar'ı öven bir kaside vardır:

روانِ خضر هواخو و آبِ کاشغراست خواصِ آبِ خَضِرِ در ترابِ کاشغراست

³³ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 83. [ç.n.]

³⁴ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 85. [ç.n.]

چرا به روضه رضوان سرش فرود آید که باغ چرخ بدین رنگ ز آب کاشغراست³⁵

Hızır'ın ruhu Kaşgar'ın suyuna âşıktır. Âb-ı Hızır'ın özellikleri de Kaşgar'ın toprağındadır.

Cennet bahçesinde onun başı niçin eğilir? Felek bahçesi Kaşgar'ın suyundan dolayı bu renktedir.

Bu şairin hayret verici işlerinden biri de “Aliyyü'l-sıfat Hazret-i İştan Seyyid Ali Han Tura aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvan”ın mersiyesi hakkında kaleme alınmış bir kasidedir. Elli beyitlik bu kasidenin mısralarının tamamı ebced hesabıyla 1310'a denk gelir. Kasidenin matla beyti ise şudur:

آرد محن ها از کمین، تا آسمان درد کمان هم ناله خیزد از زمین هم یأس ریزد از زمان³⁶

Gökyüzü yay sahibi oldukça pusuya yatmış olandan sıkıntılar getirir. (1310)

Hem yeryüzünden feryat figan yükselir hem de gökyüzünden keder dökülür. (1310)

Doğu Türkistan Bölgesinden Hint üslubunun bu güçlü şairi divanını güzel bir şekilde tamamlamak için yine Hâfiz divanının başındaki gazeli getirmiş ve *Berk-i Tecellî* adını verdiği divanını bu gazelle sona erdirmiştir:

ز شمع شیشهء صهباست روشن کعبهء دلها
آلا یا ایها السّاقی اذر کأساً و ناولها
طریق عشق و آداب سلوکش پرس از رندان
که زاهد بی خیر باشد ز راه و رسم منزلها
خدا را ای جنون! بر شهر مغزم سیل بُحرانی!
که بر باید مرا از بند عقل و بند عاقلها
فریب قرص مهر و مه مخور زین چرخ مهمان کش
که گردد آسیای او به موج خون بسملها
چو آدم مستی از عشقش ملایک را نمی شاید
بود لاف نهنگی هرزه از مرغان ساحلها
تجلی راست کلک الحق، خلیل کعبهء معنی
به آزر³⁷ صنعتان فرما که تتراشند باطلها³⁸

Gönüllerin Kâbe'si şarap kadehinin ışığından dolayı aydınlıktır. Sâki kadehi gezdir de hem bana hem de meclistekilere ver.

³⁵ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 87. [ç.n.]

³⁶ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 89. [ç.n.]

³⁷ Bu isim çevirdiğimiz metinde آنر şeklinde yazılmış olmasına rağmen hem yazar tarafından kullanılan kaynak kitapta آزر olarak yazıldığı hem de Hz. İbrahim'in babası Âzer'e telmih olduğu için آزر olarak yazdık. [ç.n.]

³⁸ Tecellî, *Berk-i Tecellî*, 92. [ç.n.]

Onun seyr u sülûk adabını ve aşkın yolunu rintlere sor. Çünkü zahit menzillerin yolundan ve âdetinden bî-haberdir.

Allah aşkına, ey delilik! Beynimde beni aklın bağından ve akıllıların öğüdünden uzaklaştıran bir buhran seli var.

Ay ve güneşin görünen yüzüne aldanma. Çünkü misafiri öldüren bu felek, sabırlı kişilerin kanyla onu öğütür.

İnsan, onun aşkıdan dolayı sarhoş olduğundan melekler için uygun olmaz. Sahildeki kuşlara timsahtan bahsetmek de yersiz olur.

Tecellî, dürüst bir kalemdir. Doğrusu mana Kâbe'sinin Halil'idir. Âzer gibi mesleği olanlara söyle ki bâtil şeyleri yontup onlara şekil vermesinler.

Bu yazıyı okuyanların çoğu burada yer alan ifadelerin başkalarının sözlerinin tekrarı olduğunu dile getireceklerdir. Fakat bu tür okuyucular o dönemde İran'ın içinde de şiirin genel durumunun bu şekilde olduğundan habersizdirler. Yazıyı kaleme almaktaki amacım, Türkistan'da var olan İran kültürü ve Hâfız şiirinin etkisinin delillerinden birini hatırlatmaktır; bu şiirin güzelliklerini ve yeniliklerini aramak değildir. Hâfız'ın şiirinin hayret verici formu ve musikisi Türkistan'dan bir kişiyi Hâfız'a ve İran kültürüne hayran bırakmış ve onu Farsça şiir söylemeye teşvik etmiştir. Fars şiirinin ve Hâfız'ın mucizesi gözler önündedir.

Asrımızın değersiz şiirine şairin karşı dairedeki komşusu bile ilgi duymazken Hâfız'ın şiiri yedi yüzyıldan sonra Şiraz'dan Çin'e seyahat ederek Çin halkının gönlünü fethediyor.

Aydınlarımız, tarih boyunca dünyada milli haysiyetimizin ve itibarımızın yayılma meydanı olan İran'ın kültür esaslarını oluşturan şu üç öğeden habersizlerdir:

1.Fars Şiiri 2.İran musikisi 3.İran kültürü

Biz, bugün modernizmin gölgesini ele geçirme peşinde bu üç temeli yok etmeye başlamışız. Bütün dünyanın kaşımıza ve gözümüze âşık olduğunu ve "Mor Çılgılık (Mor Şiir)" tarzı şiirler yazarak dünyanın edebiyat ödüllерinin tamamını evimize göndereceklerini düşünüyoruz:

من آرزوهایم را تمام می کنم عشقم را لای شناسنامهام می گذارم

Ben arzularımı ütüliyorum. Aőkımı nüfus cüzdanımın arasına koyuyorum.

Birbiriyle uyumsuz paradigmaları çarpım tablosu gibi karıştııp istiareler yaparak mucize gerçekleştirdiklerini sanıyorlar.

[KAYNAKÇA]³⁹

Abdollahifard, Pouneh. “Çağdaş İran Şiirinde Ana Akımlar”, *Doğu Esintileri: İranoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (10. Sayı). Erzurum: 2019, 329-343.

Aclûmî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ' ve Müzîlü'l-ilbâs Amme's-tehere Mine'le-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, thk. Ahmed Kalaş, I-II. Haleb: Mektebetü't-Türasî'l-İslâmî, [t.y.]

Anay, Harun. “ Findiriskî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996, 13 / 109-111.

Berkaî, Seyyid Muhammed Bakır. *Sohenverân-i Nâmî-i Muâsır-i İran*, I-VI. Kum: Neşr-i Hürrem, 1373.

Bîdil, Ebu'l-Meânî Mirza Abdülkâdir. *Külliyât: Gazeliyyât*, I-II. Kabil: Depohini Vezâret ve Dârü't-telif-i Riyâset, 1341.

Ferhâdî, Abdülgafûr Revân. “Bîdil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992 ,6 / 134-135.

Ferruhzâd, Furûğ. *Bir Başka Doğuş*, çev. Ali Güzelyüz. İstanbul: Demavend Yayınları, 2020.

Fesâyî, Mansur Restgâr. *Envâi Şi'r-i Fârsî: Mebâhisî der Surethâ ve Meânî-i Şi'r-i Kohen ve Nov-i Pârsî*. Şiraz: İntişârât-i Nevîd-i Şiraz, 1380.

Hâfız, Şemseddin Muhammed. *Dîvân-i Gazeliyyât-i Hâce Hâfız-i Şîrâzî*, thk. Halîl Hatîb Rehber. Tahran: İntişârât-i Safî Alişâh, 1395.

Kanar, Mehmet. “Bahâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991, 4 / 469-470.

Kanar, Mehmet. “İrec Mirza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 22 / 442-443.

Karaismailoğlu, Adnan. “Hâtif-i İsfâhânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 16 / 467-468.

Karayev, Yaşar; Yavuz Akpınar. “Şehriyâr, Mehmed Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 38 / 471-472.

³⁹ Orijinal metinde kaynakça bulunmamaktadır. Bu bölüm tarafımızdan eklenmiştir.

Kedkenî, Muhammed Rıza Şeffî. “Şîr-i Hâfız der Kaşgar-ı Çin”, *Buhara: Mecelle-i Ferhengî-i Hünerî*, (yıl. 21, sayı. 122, Tahran, 2018, 9-15.

Kırlangıç, Hicabi. *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri (Genel Bir Bakış ve Güldeste)*. Ankara: Hece Yayınları, 2014.

Savi, Saima İnal. “Nîmâ Yûşic”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007, 33 / 126.

Senâî, Mecdûd Bin Âdem. *Divân-ı Hakîm Ebu'l-Mecdûd bin Âdem Senâî-i Gaznevî*, tah. Müderris Rızavî. Tahran: İntişârât-i Senâî, 1388.

Sparham, Davood. *Çağdaş İran Edebiyatı (Şiir)*. İstanbul: Demavend Yayınları, 2020.

Tecellî, Evlâd Hüseyin Han. *Berk-i Tecellî ve Sebk-i Mücellî*, Kaşgar, 1900.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Mütedârek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006, 32 / 182-183.

Yıldırım, Nimet. “Ahmed Şamlû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 38 / 333-334.

Yûsufî, Gulâmhüseyin. *Çeşme-i Rûşen: Didârî ba Şâirân*. Tahran: İntişârât-i İlmî, 1369.

http://www.demavend.com.tr/e-kitap/iranedebiyati_siir.pdf. (Erişim tarihi: 18.08.2022)

<https://catalog.princeton.edu/catalog/9929557143506421>. (Erişim tarihi: 16.08.2022)